

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Rüdiger Bubner, *Geschichtsprozesse und Handlungsnormen. Untersuchungen zur praktischen Philosophie*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1984 σσ. 303.

Ο καθηγητής Bubner έχει συχνά διατυπώσει το αίτημα μιας πρακτικής φιλοσοφίας που να αποκαθιστά την αυτοτέλεια της συγκεκριμένης πράξης και να την εξετάζει μέσα στο ίδιο το συστατικό της πλαίσιο χωρίς να την μεταθέτει ή να την ταυτίζει με άλλες εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως π.χ. με τη γλώσσα. Στο βιβλίο που παρουσιάζω εδώ, ο συγγραφέας συνεχίζει και διευρύνει την ανάλυση των προβλημάτων που αναφέρονται στην πράξη και που ο ίδιος έχει εκθέσει στο βιβλίο του «*Handlung, Sprache und Vernunft. Grundlagen praktischer Philosophie*» (Frankfurt a. M., 1976, 1982²).

Στο νέο βιβλίο του ο καθηγητής Bubner έχει ως στόχο να διατυπώσει μια φιλοσοφική θεωρία της ιστορίας, η οποία να μην θυσιάζει την ιστορία στα γνωστικά ενδιαφέροντα των επιμέρους επιστημών ούτε πάλι να επαναλαμβάνει αστόχαστα την κλασική φιλοσοφία της ιστορίας. Η βασική αφετηρία αυτής της θεωρίας είναι η άποψη ότι αφενός οι ιστορικές διεργασίες «οικοδομούνται» με τις ανθρώπινες πράξεις και δέχονται την επίδραση των συναφών συμπτώσεων, και αφετέρου οι ανθρώπινες πράξεις ως ενέργειες που υπακούουν σε κανόνες επιτελούνται μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια. Ακριβώς η σχέση του πρακτικού λόγου με τον ιστορικό ορίζοντα κάνει δυνατή τη φιλοσοφική θεωρία που χρησιμοποιεί την έννοια της συγκεκριμένης πράξης (ατομικής και συλλογικής) ως μέσο για την ανάλυση της ιστορίας.

Ο συγγραφέας αναπτύσσει την προβληματική σε δύο μέρη: Το πρώτο μέρος αναφέρεται στις ιστορικές διεργασίες και το δεύτερο στους κανόνες που ρυθμίζουν την πράξη.

Στο πρώτο μέρος (σελ. 11-169) ο συγγραφέας εξετάζει τις μεταλλαγές που οδήγησαν από την ιστοριογραφία ως λογοτεχνικό είδος στη φιλοσοφία της ιστορίας και στην επιστημονική θεώρηση του ιστορικού γίγνεσθαι. Η ιστορία είναι αρχικά η αναμνηστική αφήγηση των ιστορικών γεγονότων, η οποία αναδεικνύει τον συγκεκριμένο χαρακτήρα ενός ατομικού ιστορικού γεγονότος, αφού εντάζει το γεγονός σε ένα πλαίσιο πρακτικών συσχετισμών και ακολουθιών. Ο συγγραφέας ξεκινάει από την πρακτική φιλοσοφία του Αριστοτέλους και με τη διαρ-

θρωτική ανάλυση της πράξης φτάνει στο συμπέρασμα ότι μια πράξη αποκτάει ιστορική ιδιαιτερότητα, όταν μια σύμπτωση την αποδεσμεύσει από την κανονικότητα εν γένει των πράξεων. Η σύμπτωση είναι η άλλη όψη του πεπερασμένου χαρακτήρα της πράξης, δηλ. του γεγονότος ότι η πράξη αποτελεί την επιλεκτική πραγμάτωση μιας από τις πολλές δυνατότητες που υπάρχουν. Συνεπώς και η σύμπτωση ανήκει στους ιστορικούς παράγοντες και πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από όσους ασχολούνται με την ιστορία. Ενώ όμως αρχικά υπάρχει μια αδιατάρακτη αναφορά της ιστορίας στην πράξη, σιγά σιγά η πράξη υφίσταται τις συνέπειες της θεωρητικής επεξεργασίας, οι οποίες βαθμιαία παραμερίζουν τη σύμπτωση και έτσι οδηγούν στη συγκάλυψη του πρακτικού χαρακτήρα της ιστορίας.

Ο συγγραφέας παρακολουθεί την εξέλιξη αυτής της διαδικασίας σε όλες σχεδόν τις μορφές αντιμετώπισης της ιστορίας από τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη έως τον Danto και τον Luhmann. Στη μακρά παράδοση της λογοτεχνικής-ρητορικής αντίληψης της ιστορίας διατηρείται η πρακτική αναφορά της ιστορίας, εφόσον λαμβάνεται υπόψη η πρακτική γνώση του αποδέκτη της. Αργότερα όμως τόσο με τους καθαυτό ιστορικούς όσο και με τους φιλοσόφους της ιστορίας, η θεωρητική προσέγγιση της ιστορίας έχει ως στόχο την «εξήγησή» των ιστορικών γεγονότων και την υποβάθμιση της σύμπτωσης, έως ότου ο Hegel δευτερεί λογικά την ιστορία και στη συνέχεια εξοστρακίζει τη σύμπτωση, αφού την εξηγήσει σε αναφορά προς την επικράτηση του λογικού στοιχείου στην ιστορία. Ο συγγραφέας ασκεί κριτική στον Hegel, επειδή ο Hegel όχι μόνον συγκάλυψε την ασυμμετρία που υπάρχει ανάμεσα στη θεωρητική προσέγγιση και στο ιστορικό γίγνεσθαι, αλλά επειδή επιπλέον άνοιξε τον δρόμο στις επιφανειακές προγνώσεις του ιστορικού μέλλοντος και έτσι και στην πλήρη εγκατάλειψη της πρακτικής αναφοράς της ιστορίας. Αλλά σε απορίες οδήγησαν και οι θεωρίες που αντιμετώπισαν την ιστορία ως αντικείμενο μεθοδικών προσεγγίσεων, όπως άλλωστε δείχνουν και τέσσερα κύρια παραδείγματα, δηλ. η θεωρία του Rickert για τη σύσταση του ιστορικού αντικειμένου με την αξιακή αναφορά, η θεωρία του Hempel για την εξήγηση των ιστορικών γεγονότων, η θεωρία του Danto για την αφήγηση και η θεωρία του Luhmann για την εξέλιξη του κοινωνικού συστήματος. Και τα τέσσερα αυτά παραδείγματα δείχνουν ότι ακριβώς η υπέρμετρη «θεωρητικοποίηση» του ιστορικού γίγνεσθαι οδηγεί στην εξαφάνιση της σύμπτωσης ως συστατικού πρακτικού στοιχείου της ιστορίας.

Ο καθηγητής Bubner συνοψίζει τα συμπεράσματά του και φτάνει στην εξής θέση: Μια φιλοσοφία της ιστορίας δεν μπορεί πιά να υποστηρίζει την υποταγή της ιστορίας στην εξηγητική αλυσίδα του θεωρητικού λόγου, όπως έκανε η κλασική φιλοσοφία της ιστορίας και κυρίως ο Hegel. Αντίθετα είναι αναγκ-

καίο να θεωρείται η φιλοσοφία της ιστορίας ως κλάδος της πρακτικής φιλοσοφίας, ο οποίος έχει ως έργο την ανάλυση και τη διαφύλαξη του πρακτικού χαρακτήρα της ιστορίας. Ενώ ο Hegel είχε θεωρήσει τη φιλοσοφία της ιστορίας ως τομέα συναρτημένο με τη φιλοσοφία του δικαίου, ο συγγραφέας προβάλλει την άποψη ότι η φιλοσοφία πρέπει «πρωταρχικά να προσανατολίσει τη θεωρία των γενικών πρακτικών κανόνων στην έννοια της ιστορίας» (169) και υποστηρίζει ότι στην περίπτωση αυτή η πρακτική φιλοσοφία του Hegel μπορεί, ύστερα από κριτική ανασυγκρότηση, να φανεί χρήσιμη.

Στο δεύτερο μέρος (σελ. 171-300) ο καθηγητής Bubner εξετάζει τους τρόπους ρύθμισης της πράξης σε αναφορά προς την ιστορία και καταλήγει σε μια συστηματική άποψη για τη σχέση του γενικού πρακτικού κανόνα (Norm) με τον ατομικό πρακτικό κανόνα (Maxime). Ο συγγραφέας θεωρεί το βιωμένο ήθος ως το στοιχείο που συνδέει την πράξη με την ιστορικότητα και που συμβάλλει στη συγκεκριμενοποίηση και στην επιτέλεση της πράξης, αφού με ποικίλους τρόπους οδηγεί στη ρύθμιση των πρακτικών επιλογών και έτσι περιορίζει την πληθώρα των συμπτώσεων. Ενώ όμως το βιωμένο ήθος αποτελεί κοινωνικό και ιστορικό γεγονός που προηγείται του φιλοσοφικού στοχασμού, οι περισσότεροι φιλόσοφοι - ο Αριστοτέλης και ο Hegel αποτελούν εξαίρεση - ακολουθήσαν την ανιστορική ανάλυση της πράξης και περιόρισαν τα συστατικά στοιχεία της. Επειδή ο Hegel συνδέει τους γενικούς πρακτικούς κανόνες με την ιστορία υπό τις προϋποθέσεις της υποκειμενικότητας, επιβάλλεται σύμφωνα με τον συγγραφέα η κριτική αποτίμησή της. Το συμπέρασμα είναι ότι ο Hegel αναπτύσσει στη «Φιλοσοφία του δικαίου» την έννοια του κράτους χωρίς να λαμβάνει υπόψη τη σημασία που ο ίδιος είχε αποδώσει προηγουμένως στη δημόσια ἠθικότητα. Έτσι όμως ο Hegel μέσα από το δίκαιο προβάλλει μόνον τους γενικούς πρακτικούς κανόνες και παραμερίζει τους ατομικούς πρακτικούς κανόνες στους οποίους ο Kant είχε δώσει ιδιαίτερη σημασία. Συγχρόνως ο Hegel δεν εξετάζει την αναγκαιότητα του συσχετισμού των μορφών ζωής, ο οποίος εφοδιάζει το άτομο με κανόνες και το βοηθεί να προσδιορίσει την πράξη του.

Στη συνέχεια ο συγγραφέας αναλύει διεξοδικά τη σχέση πράξης, γενικού πρακτικού κανόνα (Norm) και ατομικού πρακτικού κανόνα (Maxime). Η πράξη είναι μια ενέργεια προσανατολισμένη σε σκοπό. Η μορφή με την οποία το πρακτικό υποκείμενο αποφασίζει κάθε φορά για το πρακτικώς ορθό ή λανθασμένο, ονομάζεται ατομικός πρακτικός κανόνας και τοποθετείται στο επίπεδο μεταξύ υποκειμενικότητας και διυποκειμενικότητας. Ο γενικός πρακτικός κανόνας αποτελεί και το κύριο στοιχείο της ηθικής, έχει διυποκειμενικό χαρακτήρα και μπορεί να προσδιοριστεί ως συγκυρία των ατομικών πρακτικών κανόνων. Αυτές οι διαφοροποιήσεις δεν πρέπει να οδηγήσουν στην αναγωγή των ατομικών πρακτικών κανόνων στους γενικούς, γιατί τότε η φιλοσοφία θα φαινό-

ταν να υποστηρίζει την αποκοπή του πρακτικού υποκειμένου από το βιωμένο ήθος. Στην πραγματικότητα το βιωμένο ήθος εμφανίζεται και επιδρά στην πράξη με τους γενικούς πρακτικούς κανόνες που είναι ενσωματωμένοι στους θεσμούς και που καθιστούν δυνατή την κοινή πράξη, ενώ εξάλλου ζουν και ισχύουν μόνον, εφόσον η κοινή πράξη προσανατολίζεται προς αυτούς. Μεταξύ του γενικού κανόνα και της ατομικής απόφασης διαμεσολαβεί ο ατομικός πρακτικός κανόνας. Συνεπώς ο συσχετισμός των γενικών θεσμικών κρυσταλλώσεων εκφράζει ορισμένες στιγμές του πρακτικού λόγου, τις οποίες πρέπει να ανασυγκροτήσει η φιλοσοφία, χωρίς όμως να φτάσει σε ανιστορικές πρακτικές αρχές πέραν του βιωμένου ήθους και χωρίς να υποτάξει τον συσχετισμό των γενικών πρακτικών κανόνων στο ιστορικό γίνεσθαι. Ο καθηγητής Bubner εξετάζει τις δυνατότητες που προσφέρει το έργο του Kelsen «Reine Rechtslehre» (1934) ως θεωρία της ορθολογικότητας των γενικών πρακτικών κανόνων από την πλευρά του δικαίου και συμπεραίνει κριτικά ότι η ορθολογικότητα αυτή δεν είναι συναρτημένη με το απαγωγικό παράδειγμα ερμηνείας (όπως θα ήθελε ο Kelsen), αλλά με το βιωμένο ήθος. Γι' αυτό ο συγγραφέας εγκαταλείπει τη νομική θεωρηση και επιδιώκει τη φιλοσοφική ανασυγκρότηση του θέματος, αφού λάβει υπόψη και τον ρόλο του πρακτικού υποκειμένου. Η ανασυγκρότηση δείχνει ότι το ίδιο το πρακτικό υποκείμενο, όταν «μεταφράζει» τους γενικούς πρακτικούς κανόνες σε ατομικούς, εξετάζει από τη σκοπιά του την ορθολογικότητα των γενικών πρακτικών κανόνων και αναφέρεται συνειδητά στη δυνατότητα ρύθμισης της κοινής πράξης.

Η φιλοσοφική ανάλυση επιδιώκει βέβαια με τη στοχαστική επεξεργασία του προβλήματος να συμβάλει στην κριτική και υπεύθυνη αντιμετώπισή του, χωρίς όμως να απαλλάσσει το πρακτικό υποκείμενο από την ευθύνη των αποφάσεών του. Επιπλέον η φιλοσοφική ανάλυση που θέλει να προφυλάξει τόσο την πράξη όσο και το ιστορικό γίνεσθαι από την αμοιβαία αναγωγή του ενός στο άλλο, πρέπει να αρκестεί στην ανάλυση εκείνης της ορθολογικότητας που επιδρά ιστορικά δια των θεσμών, διαφορετικά θα επαναλάβει κάποια από τα λάθη που θέλησε να αποφύγει. Επιπλέον πρέπει να αναγνωρίσει ότι το βιωμένο ήθος ως προς τις συγκεκριμένες μορφές του αλλάζει ιστορικά, αλλά αυτό δεν σημαίνει την υπαγωγή του σε κάποιον ιστορικό σχετικισμό, αλλά την υπόμνηση της εκάστοτε διαφοροποιημένης συγκεκριμενοποίησής του. Με τον τρόπο αυτό η πρακτική φιλοσοφία δεν διαγράφει απλώς τα όριά της, αλλά δικαιώνει και την αρχή της παλιάς ρητορικής - λογοτεχνικής ιστοριογραφίας, αφού και αυτή δέχεται ότι ο διαφωτισμός για την πράξη ανακύπτει μόνον μέσα από τη συνάντηση με την πράξη και ότι η ιστορική σύγκριση συμβάλλει στη διατύπωση καλύτερων κρίσεων για την πράξη.

Χωρίς αμφιβολία ο καθηγητής Bubner επεξεργάζεται με τη γνωστή πιά συστηματική και κριτική διεισδυτικότητα ένα πλέγμα σημαντικών προβλημάτων της πρακτικής φιλοσοφίας. Η διαγραφή των ορίων που διαχωρίζουν και συγχρόνως συνάπτουν την ιστορία με την πράξη μπορεί να θεωρηθεί ως προσπάθεια για την εύρεση ενός κοινού επιπέδου αναφοράς, το οποίο να συνενώνει τα αποδεκτά στοιχεία από την πρακτική φιλοσοφία του Kant με συναφή στοιχεία από την πρακτική φιλοσοφία του Hegel. Ίσως αυτός ο προσδιορισμός να δείχνει και την κατεύθυνση προς την οποία θα μπορούσε να απαντηθεί και το πιθανό ερώτημα για το αν υπάρχει κάποιο γενικό πρακτικής υφής, το οποίο να λειτουργεί ως «a priori» πρακτικό δεσμευτικό στοιχείο, έστω και αν το βιωμένο ήθος συγκεκριμενοποιείται με άλλη κάθε φορά μορφή κατά την διάρκεια της ιστορίας.

Γεωργία 'Αποστολοπούλου